

IDEOLOGIYA HÁM JÁMIETLIK RAWAJLANIW

Bayrieva Almagul Qurbanovna, Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámlekетlik universiteti professori, siyasiy ilimler doktorı (DSc)

MAFKURA VA İJTIMOİY TARAQQIYOT

Bayriyeva Almagul Qurbanovna, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti professori, siyosiy fanlar doktorı (DSc)

IDEOLOGY AND SOCIAL DEVELOPMENT

Bayrieva Almagul Qurbanovna, professor of Karakalpak State University named after Berdak, doctor of political sciences (DSc)

ИДЕОЛОГИЯ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

Байрыева Алмагуль Курбановна, профессор Каракалпакского государственного университета имени Бердака, доктор политических наук (DSc)

Rezume: Bul maqalada jámiyettiń ruwxıy rawajlanıwında ideologi-yalıq tárbiyanıń áhmiyeti, jaslar tárbiyasi hám jámiyetlik birlik másseleleri haqqında sóz júritiledi. Sonday-aq, dínyaniń kóplegen rawajlanǵan mámleketerindegi ruwxıy-ideyalıq tárbiya usılları tiykarında ideologiyalıq tárbiyanıń mánis-mazmuni hám maqsetleri talqilanadı.

Tayanish sózler: ideya, ideologiya, ruwxıy tárbiya, jámiyetlik rawajlaniw, qádriyatlar, ruwxıy miyras, jámiyetlik sana, isenim, tárbiya.

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyatning ma'naviy taraqqiyotida mafkuraviy tarbiyaning ahamiyati, yoshlar tárbiyasi va ijtimoiy birlik masalalari haqida swz yuritiladi. Shuningdek, dunyoning ko'plab rivojlangan mamlakatlaridagi ma'naviy-mafkuraviy tarbiya usullari asosida mafkuraviy tarbiyaning mazmun-mohiyati va maqsadlari tahlil qilinadi.

Tayanch so'zlar: g'oya, mafkura, ma'naviy tarbiya, ijtimoiy taraqqiyot, qadriyatlar, ma'naviy meros, ijtimoiy ong, e'tiqod, tarbiya.

Abstrakt: This article discusses the significance of ideological education in the spiritual development of society, the upbringing of youth, and issues of social unity. The content and goals of ideological education are also analyzed based on the methods of spiritual and ideological education in many developed countries of the world.

Key words: ideas, ideology, spiritual education, social development, values, spiritual heritage, public consciousness, faith, education.

Аннотация: В статье рассматривается значение идеологического воспитания в духовном развитии общества, воспитании молодежи и вопросах общественного единства. Также анализируются сущность и цели идеологического воспитания на основе методов духовно-идеологического воспитания во многих развитых странах мира.

Ключевые слова: идея, идеология, духовное образование, общественное развитие, ценности, духовное наследие, общественное сознание, вера, образование.

<https://orcid.org/0009-0005-3289-4648>

e-mail:

Almagul68_68@mail.ru

KIRISIW. Adamzat jámiyetiniú turaqlı rawajlanıwında ideologiyaniú áhmiyeti búgingi dáwirdiń de baslı mäselelerinen sanaladı. İnsan jámiyeti payda bolǵalı beri oǵan tuwrı jol kórsetip, durıs baǵdarlar otıratuǵın ideologiyası qáliplesken. Ideyasız hám ideologiyasız jámiyet, xalıq óz jolınan adasatuǵınlıǵın tariyx bir neshe turmıslıq mísallar menen dáliyllep berdi.

Ozbekstan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoev dýnyada túrli qarama-qarsılıqlar hawij alıp atırǵan búgingi zamanımızda jaslardıń ruwxıy-ideyalıq tárbiyasına ayrıqsha itibar qaratıp, “Biz házirgi keskin sharayatta ideyalıq-ideologiyalıq tarawda básekige tayarmızba? Jas áwladımızdıń tárbiyası quramalı zaman talaplarına juwap bereme?

Bul mäseleler hár birimizdi ayrıqsha oylandırıwı, táshwishke salıwı kerek”[1],-dep, búgingi globallasıw dáwirindegi eń tiykarǵı mäselelerden sanalǵan ideyalıq, ideologiyalıq tárbiya mäselesin koldeneń qoydı.

ÁDEBIYATLAR ANALIZI. Ideologiyalıq-ideyalıq úǵit-násiyat dáslep quramalı sociallıq informaciya kommnikativ process. Jähánniú rawajlangan mämleketterinde úǵit-násiyat mäselesi áyne usı kózqarastan túsiniledi hám bonda sociallıq kommnikaciya menejmenti mäseleleri úlken áhmiyetke iye boladı.

Batıs Evropada jaylasqan kóphsilik mämleketter óz ideologiyalıq mexanizmlerin “insanlarǵa sheksiz erkinliklerdi beriw” ideyası tiykarında alıp baradı. Usı mexanizmler tiykarında puqaralarǵa mämleketti qollap -quwatlaw bul -olardıń huqıq hám erkinliklerin támiynlewdiń tiykarǵı kepili sıpatında sanasına sińdiriledi. Misal ushın, Fransiya mämleketteinde insanlardıń sanasına milliy ideyanı sińdiriwde ulıwma tán alıngan qaǵıydalar koncepciyası tańlap alıngan. Puqaralardı mämlekет maqsetleri ushın baǵdarlawda jahánde tán alıngan hám xalıqaralıq huqıqıy normalar mämlekettiń milliy maqsetlerine uyǵınlastırılǵan hám nátiyjede bárshe ushın birdey tásır kúshine aylanǵan.

ANALIZ HÁM NÁTIYJELER. “Hámme nárse insan hám onıú mápleri ushın” degen ideyanıú kúsheyiwi ayırim adamlardıń kózqaraslarında

mämleket puqaralardıń sheksiz erkinliklerin maksimal dárejede qanaatlandırılıwın támiynlewi kerek degen natuwı pikirdi qálidestirmekte. Bul bolsa puqaralar tárepinen mazmnı jaǵınan antigymanistik qálewlerdiń de qollap-quwatlanıwına alıp kelmekte. Máselen, bir jınslı insanlar ortasındaǵı neke, gedonizm, sadomazoxizm siyaqlı insaniyliqqa tuwrı kelmeytuǵın unamsız illetler insanniú tábiyyi talabi, tábiyyi huqıqı sıpatında bahalanbaqta. Búgingi kunde ruwxıy-aǵartıwshılıq, milliy tárbiya sheńberinen tisqarida qalǵan jaslar dýnyada «Lost generation», yaǵníy “qoldan ketken áwlad”, dep ataldi.

Diniy hám milliy tiykarlardı uyǵınlastırıǵan halda xalıqtı birlestirgen ideologiyalar búgingi kunde Izrail, Iran, Saudiya Arabstani, Hindistan, Myanma, Yaponiya hám Qıtay ideologiyalıq siyasatında óz kórinisin tawıp, mämleket din yamasa millet qáwenderi, mämleket basshı diniy yamasa milliy basshı sıpatında sáwlelenedi. Puqaralar diniy yamasa milliy basshı átirapında jámlesedi.

Yaponiya ideologiyasın kóretuǵın bolsaq, onda “tariyx-sintoizm-Konfuciylik-samypaylıq erki” qádriyatlar sistemi tiykarında olardıń milliy ideyası qáliplesken. Yaponiyada puqaralardıń sanasına milliy ideyanı sińdiriw usılları sıpatında qádriyatlar sistemasınan nátiyjeli paydaladı. Olarda milliy ideya mämleket ekonomikasınıń tayanishi sıpatında tiykarǵı orıngá kóterilgen. Oni biz tómendegi basqıshlarda kóriwimiz mümkin: Miliy ideya – milliy ekonomika – milliy rawajlanıw.

Yaponiyada bunnan tisqarı birden bir aymaq – birden bir millet koncepciyası mämlekettiń bilimlendirıw sistemi hám basqa sistemalarda da keń qollanıladı. Yaponiyada milliy tariyxıı qaharmanları, ápsanalarınıń milletke keń kólemde tanıtılıwı nátiyjesinde yaponlardıń ishki ruwhiyatın birden-bir Yaponiya ushın baǵdarlaw mexanizmine aylandırılǵan. Hükmet qálegen waqıtta usı mexanizmdi nátiyjeli háreketke keltire aladı. Yaponiyada bunnan tisqarı, “Millet, Watan, Táǵdir” siyaqlı túsinikler pútikil milletti birlestiriw jolında uyǵınlastırıldı.

Buniń ushın milliy-insaniyliq pazıyletlerdi arnawlı shólkemlestiriliwshi tárbiyalıq jaǵdaylarda,

tárbiyalıq saatlarda oqıwshilarǵa kórsetiw (máselen, "milliy ádep"tiń qanday júzege keliwin tek túsindiriw ǵana emes, al úlgi sıpatında kórsetiw) hám oqıwshi jaslar menen milliy ádep shınıǵıwların shólkemlestiriw talap etiledi. Máselen, Yaponiya mekteplerinde "yapon minez-qulqi" sabaǵı islep shıǵılgan bolıp, hár bir mektepte májbúriy alıp barılaǵı. Bul sabaqta mámile, ádep-ikramlıqtıń eń názik qırralarına shekem arnawlı úyretiledi, shınıqtırılaǵı. Milliy tárbiyalıq tálim milliy pazıyletlerdi oqıwshılardıń dáslep bipinshi, keyin bolsa ekinshi signallar sistemasına aylandırıwǵa, nátiyjede, oqıwshılardıń shaxsiy pazıyletlerine, ádetlerine aylanıwında pedagogikalıq texnologiya waziypasın óteydi[2].

Qıtay mámleketeńde puqaralardıń sanasına milliy ideya hám milliy dúnýaqaarastı sińdiriwdə Konfuciy táliymatına mürájat qılıngan. Qıtay Konfuciy táliymatınan diniy táliymat sıpatında emes, al ádeplilik tiykar sıpatında paydalanadı. Bul bolsa, mámlekette táliymatqa degen radikal keypiyat qáliplesiwiniń aldın aladı hám óz náwbetinde zamanagóy Qıtay kózqaraslarına ańsat ǵana uyǵınlasiwına sebep boldı.

Qıtayda ruwxıy-ideologiyalıq tárbiya sistemasi "Ana Watanǵa xızmet qılıw hám sadıq bolıw" ideyası tiykarında qáliplestirilgen. Jaslıqtan balalarǵa shaxsiy talaplar hám jámaatlıq talaplar ortasındaǵı balanstı saqlaw úyretip barılaǵı. SHaxsiy talaplardı qandırıw ushın háreket qılıw jámaatlıq talaplarǵa unamsız tásır etpewi kerekligine ayriqsha itbar berilgen. Olarda qattıqollıq hám qatań tártip intizam ústıń esaplanadı. Qıtaydiń ápsanalıq patshalarınan bolǵan Yaoniń "Mehir-múriwbet, jaqsı minez-qulqı, bilim, ádillik hám abiroy Qıtay milletiniń uzaq jasawınıń kepilligidur" degen pikiri búgingi künde de tárbiyanı jetilistiriwde óz áhmiyetin joytpaǵan.

Millet hám milliy mámlekет túsinigin bir túsinik dep qaraw faktorinan Germaniya, Turkiya, Koreya respublikası sıyaqlı bir qatar mámleketerdeń milliy ideologiyasın qáliplestiriwde keń paydalanbaqta.

Germaniyada milliy ideya nemis milleti hám mámleketi birligi negizinde qáliplesken bolıp, hátte ekinshi jahán urısınan keyin rásmiy nemis

milletshılıgi inkar etilse de, zamanagóy Germaniya ideologiyası "nemis milletiniń ózine tánligi"niń postmodern hám postindustrial talqılanıwı tiykarında qayta islenip, Germaniya milliy birliginiń tiykarǵı kúshin quramaqta.

Germaniyada ruwxıy tárbiya insan tuwilgannan baslanatuǵın ózgeshe process bolıp, insan tuwilgannan baslap jumıs iskerligin juwmaqlaǵanǵa shekem dawam etedi. Usı tárbiyada tiykarǵı másеле "nemis milliy xarakteri"n qáliplestiriwge qaratılǵan. Qatań tártip hám intizamǵa boysınıwǵa úlken itibar beriledi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw mekemelerinde balalardıń ózine tán qásiyetlerinen kelip shıǵıp, tárbiya túri aniqlansa, miynet jámáátlerinde jumıs nátiyjeliliǵı hám watansúyiwshilik prinsipleri arqalı ámelge asırılaǵı.

Olardıń shańaraqlarında balalar bólmesi bolıwı májbúriy etip belgilengen. Usı shańaraqlarda balalardıń kún tártibi qatań belgilengen bolıp, bala 8 jasqa shekem televizor kóriwi múmkın emes, degen qatań qaǵıydaǵa ámel qılınaǵı. Onıń ornına balalar ayaq oyını, súwret salıw hám muzika shınıǵıwları menen bánt boladı. Keshki dem alıw waqtı qatań 20:00 etip belgilengen. Ata-analar háptede keminde bir márte perzentleri menen qıyabanǵa hám jámiyetlik dem alıw orınlarına barıwı shárt dep qabil etilgen. Germaniyada balaǵa onıń ata-anasınan basqa shaxstiń eskertiw beriwi múmkın emes. Germaniyada barlıq ÞXQ milliy ideyanıń úgit-násıyatlawshısı esaplanadı.

Qubla Koreya Respublikasında da milliy ideyanıń tiykarı koreec milletiniń ózine tánligi esaplanadı. Milliy ózine tánlik tiykarında úrpádetler, ádep-ikramlılıq ideallar arqalı bekkeleb barılaǵı. Jaslardı tárbiyalawda shańaraq instituti tiykarǵı tayanısh esaplanadı. Sonıń ushın koreec shańaraqlarında jmiyetlik byudjettiń 56% bala ushın jumsaladı. Balanıń dáslepki tárbiyası menen tek analar shuǵıllanıwı belgilengen. Tárbiyanıń dáslepki basqıshında analar óz perzentlerine koreec milliy dástúrlerin úyretedi.

Kóphshilik Shıǵıs mámleketerinde bolǵanıday Qubla Koreyada da úgit-násıyat texnologiyasınıń eń nátiyjeli usılı sıpatında

jámiyettegi biygárez liderlerge hám tariyxıı qaharmanlarǵa úlken itibar beriledi.

Rawajlanǵan mámlekетtelerde mámlekettiń maqsetlerin xalıq maqsetleri menen uyǵınlastırıw, birden-bir aymaq - birden-bir xalıq túsinigi qáliplestirilgeni, watan hám mámlekет, xalıq hám millet túsinikleri ideyalıq kózqarastan birlestirilgeni mámlekет xalqınıı ulıwma maqsetler jolında birlesiwinde úlken áhmiyetke iye bolǵan.

Insan isenimsiz, ideyasız, pikirlewsiz jasay almaydı. Shaxs hám onıı isenimi máselesi áhmiyetli mashqalalardan bolıp, onıı qáliplesiwi tiykarınan sociallıq faktorlarǵa tikkeley baylanıshı, dep qarayıdı. Bul máselege itibardıń artıp baratırǵanlıǵı sonnan ibarat, adamdaǵı ideologiyalıq immunitettiń qáliplesiwinde ondaǵı jaqsı ideya hám isenim úlken áhmiyetke iye. Eger biz jaslarımızda balalıqtan baslap salamat isenim hám bilimge tiykarlanǵan dýnyaqarastı qáliplestire alsaq, olar ruwxıı ýádeniyati bay, oziq oylı hám shin insaniylıq paziylethi shaxslar bolıp kamalǵa keledi.

Jeke tárbiyanıı áhmiyetli baǵdarı - bul ideyalıq tárbiya. Bul insan sanasın sana-sezimler sistemasında ómirdegi filosofiyalıq, siyasiy, huqiqıy, diniy, estetikalıq, ádep-ikramlılıq, kórkem, kásiplik qáliplestiriw processi bolıp tabıladi. Hár qanday tárbiya procesiniń maqseti hám mánisinde ideyalıq tárbiya turadı. Sebebi shańaraqtı alamız ba, balalar baqshasin alamız ba, mähalle, mektep, kolledj, lisey, universitet yaması akademiyani alamız ba - hámmezinde beriletugıń tálım-tárbiya procesi oqırwshi, tárbiyalarıwshi hám tıńlawshılardıń dóretiwhiligin keńeytiw, olardıń sanasın ilimiý tiykarlanǵan bilimler menen bayıtıw jáne jámiyet ushın, onıı rawajlanıwı ushın zárúrli bolǵan qásiyetlerdi qamtıp aladı. Bul isler balanıı dýnya haqqındaǵı, dýnyanıı rawajlanıwı, insaniylıq qatnasiqlar baǵdarındaǵı ózine tánlikler, ádep-ikramlılıq prinsipleri, gózzallıq haqqındaǵı túsiniklerin keńeytiwge xızmet etedi. Bul shin mánisinde ideologiyalıq tárbiyanıı tiykari, negizi bolıp tabıladi. Sonlıqtan ideologiyasız insan, ideologiyasız topar, millet, xalıq, jámiyet bolıwı mümkin emes.

Ne ushın bir jámiyet, sociallıq topar (máselen, siyasiy partiya, sociallıq háreket) ideologiyasın

basqa bir sociallıq toparǵa májbúriy sińdiriw natuwrı? Sebebi ideologiya - belgili bir sociallıq topar aǵzalarına tán ózlerindegi bar talaplar, tilekler, kóz-qaraslar hám ideyalar tiykarında sol topardıń kózqarasları, pikir dýnyası hám ideyalarını ónimi sıpatında jaratıladı. Olarda basqlardıń mápleri sáwlelendirilmegen bolıwı da mümkin. Sonlıqtan ózgelerdiń ideologiyasın májbúriy türde basqa xaliqqa sińdiriw mümkin emes.

Hár qanday ideologiyalıq tárbiyanıı maqseti - jámiyettiń hár bir aǵzası hám olardıń tımsalında hár bir sociallıq qatlam, topardıń tárbiyalıq dárejesin támiyinlew sanaladı. Bul sol jámiyettiń rawajlanıwına tiykar salıwshı alındıǵı ideyalardıń hár bir puqara tárrepinen sanalı türde ózlestiriliwin, onıı oylaw hám pikirlew usilina aylandırılıwin támiyinleydi. Usı mániste, milliy ideya Ózbekstanda jasap, dóretiwhilik etip atırǵan hár bir puqaranıı sanası hám qálbinde milliy qádiriyatlarımız, xalqımızdıń búgingi hám keleshektegi máplerin kórsetiwhı eń salamat ideya hám pikirler - xaliqtıń oy-pikirinde óz kórinisın tabıwı lazım. Bul ideologiyalıq tárbiyanıı bas qásiyetlerinen biridur. Ideologiyalıq tárbiyalılıq, eń dáslep, joqarı isenim, Watan hám xalıq aldındıǵı juwapkershilik, watansúyiwhilik, pidayılıq siyaqli paziyletlerde kórinedi.

Ózbekstanniń górezsiz rawajlanıw strategiyası, xalqımızdıń ullı mámlekет quriw baǵdarındaǵı maqset-niyetleri milliy ideyanı jaslardıń qálbine hám sanasına sińdiriwdıń áhmiyetli baǵdarlarından bolıp esaplanadı. Bul process jámiyet turmısınıı barlıq tarawların qamtıp aliwdı, tálım-tárbiya hám úgit-násiyatlawdıń nátiyjeli usıl hám qurallarınan aqılǵa uǵras paydalaniwdı talap etedi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev tárrepinen belgilep berilgen “Mánawiy baǵdarlarımız ekonomikalıq baǵ-darlardan on qádem alındı júriwi kerek. Áne sonda biz házır qılıp atırǵan úlken-úlken rejelerimiz, baǵdarla-malarımız ámelge asadı”[3], formasında sáwlelengen metodologiyalıq princip mánawiyat, milliy ideya, milliy ideologiyanıı Ózbekstandaǵı strategiyalıq hám ámeliy wazıypaların, rolin, ornin, áhmiyetin tiykarlap berdi.

Mámleketimizde ásirler dawamında qáliplesken, áwladtan-áwladqa biybaha miyras sıpatında ótip kiyatırǵan úrp-ádet, máresim hám baylamlar da milliy ideyanıń tiykarǵı ideyaların sińdiriwe áhmiyetli faktor bolıp xızmet etpekte. Atap aytqanda, Gárezsizlik, Nawrız, Hayit bayramları, Muǵallimler hám oqıtıwshılar kúni, Eslew hám qádirlew kúni sıyaqlı bayram hám máresimlerimizden jámiyetlik turmısqa zamanagóy mazmun beriw jolında aqılǵa uǵras paydalınlamaqtı.

Úrp-ádet hám dástúrlerdiń tiykarǵı bólegi shańaraqta hám shańaraq aǵzalarınıń tikkeley qatnasiwında ótkeriledi. Sonıń ushın da hár bir shańaraq dástúri ideologiyalıq tárbiyanıń áhmiyetli baǵdarı esaplanadı. Máselen, insansúygish, joqarı isenimli, keńpeyl, miyrim-shápáatlı insanlardı kamalǵa keltiriwde tolerantlıq, adamgershilik prinsipleri áhmiyetli orın tutadı. Hár bir shańaraǵımızda mólscherlengen miymandoslıq, qız hám ul balalar tárbiyası boyinsha arnawlı dástúrlerdiń bar ekenligi, jıl máwsimine kóre shańaraq aǵzalarınıń qatnasiwında ótkeriletuǵın túrli dástúr hám ilajlar salamat ideologiyalıq ortalıqtı qálipllestiriwge xızmet etedi. Bunda hár bir ata-ana óz perzentiniń mektepke shekemgi tárbiyası onıń keyingi rawajlanıwında qanshelli áhmiyetke iye ekenligin, bul dáwır izbe-iz bilimlendiriw hám tárbiyanıń áhmiyetli basqıshi ekenligin ańlawına erisiw ushın ámeliy jumis alıp barılaǵı. Bunda shańaraqtıń mektepke shekemgi bilimlendiriw hám orta bilimlendiriw mákemeleri sistemasına izbe-iz jámleniwine erisiw názerde tutılǵan. Yaǵníy,

shańaraq-bilimlendiriw mektebi-máhálle koncepciyası islep shıǵılǵan hám ideologiyalıq bilimlendiriw sistemasınıń ózine tán sisteması jolǵa qoyılǵan.

JUWMAQ. Búgin Jańa Ózbekstanda milliy qádiriyatlarımızdan sanalǵan ózin-ózi basqarıwdıń ózine tán modeli - máhálle xalqımızdıń ázelyi qádiriyatları, úrp-ádetleri hám dástúrlerine súyengen halda, puqaralarǵa sińdiriletuǵın úlken ideologiyalıq, tárbiyalıq ózgesheliklerdi orınlap kelmeke. Kekselerdiń jaslargá beretuǵın pándunasıyatı, úlkenlerdiń jeke ibrati, jámááttıń awızbırshılıgi misalında adamlardıń sanasına jaqsılıq ideyaları sińdirip barılaǵı. Máhálle - salamat sociallıq ortalıq. Ol kúshlı tásirge iye bolǵan jámiyetlik pikir, máhálle xalqınıń minez-qulqi, ózara qatnasiqların ádalatlılıq hám ruwxıy ólshemler tiykarında tártipke salıwshı tárbiyalıq mektep.

ÁDEBIYATLAR:

1. Мирзиёев III. Ҳозирги замон ва Янги Ўзбекистон. Т.: O'zbekiston, 2024.
2. Куронов М. Миллий тарбия. Тошкент, "Маънавият", 2007.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 29 декабрь куни миллий кино санъати ва киноиндустрияни ривожлантириш бўйича амалга оширилаётган ишлар тахлили ва бу борада мавжуд муаммоларни ҳал этиш масалаларига бағишлилангандай иғилишда сўзлаган нутқидан. Kun Uz. 13:43 / 30.12.2017.